

HARMATTA JÁNOS

A SELYEMÚT NYELVEI

SCHÜTZ ÖDÖN EMLÉKÉNEK

Már a Seleukida uralkodók és a greko-baktriai királyok felismerték az egyrészt a Kína és Közép-Ázsia, másrészt a Közép-Ázsia és Európa közötti kereskedelmi kapcsolatok nagy lehetőségeit. Később a kínai Han Birodalom kiterjesztette hatalmát a Tarim-medencére és megnyitotta mind az északi, mind a déli „selyemutat” a karaván-kereskedelem számára. A nyelvi kommunikáció szükségessége a távolsági kereskedelemben kedvezett bizonyos nyelvek használatának és elterjedésének mind a szárazföldi, mind a tengeri „selyemút” útvonalán. Így váltak először a szogd és a gándhāri prákrit, később a xvārizmi, a perzsa és a szír, majd a mongol hódítás után a kún, az ujjúr, az örmény és az orosz a „selyemút” nyelveivé.

Kulcsszavak: szogd, gándhāri, xvārizmi, perzsa, szír, selyemút

A természetes anyagi készletek egyenetlen eloszlása a földön időtlen idők óta szükségessé tette a nyersanyagok és a termékek cseréjét az emberi csoportok között. A nemzeti társadalom kialakulása után a szomszédos kis ethnikai közösségeknek nem okozott komoly nehézséget a nyelvi érintkezés, mert exogám kapcsolatban álltak egymással, s ennek következtében korlátozott kétnyelvűség jött létre közöttük. Így a törzsi nyelvek nagy száma nem jelentett akadályt a szomszédos nemzetségek között csere formájában folyó lánckereskedelem számára, és bizonyos javak (mint az obszidián és az okker) a paleolit korban már távoli területekre is eljutottak a törzsek közötti csere formájában folytatott cserekereskedelem útján.

Nehézségek keletkeztek azonban a nyelvi érintkezésben, amikor vándorlások következtében vagy a folyókon és tengereken kialakult vízi közlekedés útján, illetve a fejlettebb társadalmak karaván-kereskedelme révén egymástól távol élő és különböző nyelveket beszélő népek kerültek kapcsolatba egymással. Ezekben az esetekben szükségessé vált bizonyos jelrendszerek használata, amelyek a nyelvi közlést helyettesíthették. Az „Aratta ura” sumér eposz elbeszélése szerint, amikor Enmerkar király egy expedíciót küldött Arattába (ma Shahr-i Sokhta régészeti lelőhely Iránban) abból a célból, hogy építőanyagokat szerezzen, a sumér kereskedők kéréseiket agyag táblákra karcolt piktografikus jelekkel közölték. Aratta lakosai megértették a piktografikus jeleket s magukévá téve ezt a közlési rendszert, ők is kezdtek piktografikus jeleket alkotni, hogy kifejezzék igényüket az építőanyagok gabonafélékben adandó

ellenértékére. Így azután többször váltva piktografikus táblák segítségével tárgyalási üzeneteket, megegyeztek az építőanyagok és a cserében kért gabonafélék mennyisége tekintetében. Kölcsönös félelem esetében a kereskedő felek, kerülve a közvetlen érintkezést, a nyelvi közlést viselkedésformákkal is helyettesíthetik, mint ezt Herodotos a Kr. e. V. században a föníciaiaknak a nyugat-afrikai törzsekkel folytatott néma kereskedelméről tudósítva leírja.

Nem kétséges azonban, hogy a kereskedelem és a közlekedés fejlődése szükségessé tette a különböző nyelveket beszélő emberi közösségek között a nyelvi érintkezés könnyebb és pontosabb formáinak a létrejöttét. Egy nemzetközi diplomáciai nyelv használatának először a Közel-Keleten a Kr. e. II. évezredben jöttek létre kedvező feltételei, amikor a babiloni nyelvet széleskörűen használni kezdték mind nemzetközi szerződésekben, mind a diplomáciai levelezésekben. Később, a Kr. e. I. évezred folyamán a babilonit háttérbe szorította az arameus, amelyet a babiloninál sokkal nagyobb területen elterjedt ethnikum beszélt, és írása a babiloni ékíráshoz hasonlítva sokkal egyszerűbb volt. Ezért vezették be a Kr. e. V. század első felében mint hivatalos közvetítő nyelvet az Óperzsa Birodalom királyi kancelláriáiba. A nagykirály és tisztségviselői óperzsa nyelven diktálták le parancsaikat, rendeleteiket, leveleiket az arameus írnokoknak, azok lefordították és leírták azokat arameus nyelven és elküldték a tartományok helytartói kancelláriáiba, ahol az arameus szöveget újra lefordították óperzsára vagy valamilyen helyi nyelvre a szükséglet szerint.

Ez a nyelvi közlési rendszer kitűnően működött, és első ízben tette lehetővé a nyelvi érintkezést az Óperzsa Birodalom hatalmas területének keretében, amely egyrészt Etiópiától a Szir-daryáig, másrészt Kis-Ázsiától az Indus-folyóig terjedt. Egy ilyen közvetítő kancelláriai nyelvnek a hasznosságát világosan mutatja az a tény, hogy Nagy Sándor és utódai is megtartották az Óperzsa Birodalom bukása után is. A görög csak lassan kezdett hasonló szerepet játszani a hellénisztikus Keleten és a leginkább hellenizált országokban. Mindenesetre, a görög mellett az arameus használata is tovább folytatódott, és később a Kr. e. II. századtól kezdve lehetővé tette a különböző közép-iráni nyelvek, mint a párthus, a középperzsa, a szogd és a xvārizmi írásrendszerének a létrejöttét.

Míg Nagy Sándor világosan felismerte az India és Mezopotámia közötti kereskedelem számára a tengeri út jelentőségét, addig a Seleukidáknak és a greko-baktriai királyoknak volt az érdeme azoknak a nagy lehetőségeknek a realizálása, amelyek egyrészt a Kína és Közép-Ázsia, másrészt a Közép-Ázsia és Európa közötti kereskedelmi kapcsolatokban rejlettek. Ez volt az indítéka annak, hogy a Seleukidák hajós expedíciót küldtek a Káspi-tenger felderítésére, a greko-baktriai uralkodók pedig katonai műveleteket vezettek egészen Lou-lanig a Kr. e. II. század első felében abból a célból, hogy biztosítsák a Tarim-medencén keresztül vezető kereskedelmi útvonalat. Ezek a történeti események kedvező feltételeket teremtettek Közép-Ázsián keresztül a Kelet és Nyugat közötti távolsági kereskedelem fejlődése számára.

Ugyanakkor azonban a távolsági kereskedelemben égető kérdéssé vált a nyelvi kommunikáció problémája. Először, ha a távolsági kereskedelem több olyan törzsi

területen haladt keresztül, amelyeknek lakossága különböző nyelveken beszélt, a kereskedőknek annyi tolmácsról kellett gondoskodniuk, ahány különböző nyelvet beszéltek a kereskedelmi útvonal mentén. Így, Herodotos leírása szerint a görög és szkíta kereskedők, akik a Bug-liman mellett fekvő Olbiából indultak el, hét tolmácsot alkalmaztak, amíg elértek az Urál hegységhez. Hasonlóképpen az ókori Kínában a kereskedőknek annyi tolmácsról kellett gondoskodniuk, ahány nyelvterületen haladtak át kereskedelmi útjukon. Ezért a kínai források kétfordításos (*ch'ung-i*) kereskedelemről, sőt olyan árucikkekről beszélnek, amelyeket kilencszeres fordítással (*ch'u-i*) szállítottak.

A greko-baktriai uralkodók katonai műveletei olyan történeti pillanatban történtek, amikor a Tarim-medence fölötti uralomért folyó küzdelem a yüeh-chih-k, a hsiung-nu-k és a kínaiak között még nem dőlt el. Valamivel később azonban a hsiung-nu-k legyőzték a yüeh-chih-eket és kiterjesztették uralmukat a Tarim-medencére. Így a greko-baktriai politikai befolyás csak rövid ideig tartott ezen a vidéken, s a görög sohasem tudott széleskörűen használt nyelvvé válni a közép-ázsiai kereskedelem gyakorlatában.

Másrészt vannak bizonyos adatok két másik nyelv elterjedésére ebben a földrajzi térségben már a Greko-baktriai Királyság aranykorában. A greko-baktriai uralkodók által alapított új városok nagyszámú indiai kereskedőt és kézművest vonzottak betelepülésre, akik a gāndhārīt, Északnyugat-India prákrit nyelvjárását beszélték. A hellénizmus előmozdította az urbanizációt Sogdianében is, ahol már a Kr. e. III. században kedvező feltételek jöttek létre a kézművesség és a kereskedelem fejlődése számára. E fejlődés következményeként a szogdok kézműves és kereskedő néppé fejlődtek, s az elsők voltak, akik kereskedelmi kapcsolatokat teremtettek Kínával. Világosan bizonyítja ezt az a tény, hogy a Ts'in Királyság neve szogd *Čin* alakjában terjedt el Kína nevéként. Az indiai kereskedők ezt a nevet *Cina* (= *Čina*) alakban a szogdoktól vették át, s ez világosan mutatja, hogy Kínával később kerültek kapcsolatba, mint a szogdok.

A Greko-baktriai Királyság fennállása alatt az indiai kereskedők tevékenysége valószínűleg az Amu-daryától délre eső területre korlátozódott. A Baktriában és Gandhārában élő görögök nyitottak voltak az idegen nyelvek irányában. A görög tisztségviselők dedikációs feliratai világosan tanúsítják készségüket mind a gāndhāri prákrit nyelv, mind az ind vallásos kultuszok elfogadására. Így az indiai kereskedőknek a nyelvi érintkezés nem okozott nehézséget Greko-Baktria területén, ahol a szogdoktól importált árukat átvették. Az indiai kereskedők nyomában a buddhista misszionáriusok is megjelentek a Greko-baktriai Királyság legfontosabb központjaiban.

A Greko-baktriai Királyság bukása és a yüeh-chih hódítás semmiképpen nem akadályozta a buddhizmus és a gāndhāri prákrit terjedését. A Kuṣāṇa Királyság létrejötté után nagy buddhista vallási központok jöttek létre a kereskedelmi útvonalak jelentős városaiban mint pl. Tarmitában (ma Termez), az Amu-darya legfontosabb átkelőhelyén.

A buddhista monostorok elegendő számú írnokot tudtak nevelni a kušāṇa közigazgatás számára, s ennek következtében a görög és baktriai mellett a gāndhārī prákrit vált a Kušāṇa Birodalom legfontosabb közigazgatási nyelvévé. Időközben, a Kr. e. I. század első évtizedei alatt, a Han Birodalom kiterjesztette hatalmát a Tarim-medencére, és megnyitotta mind az északi, mind a déli „selyemutat” a karavánkereskedelem számára. Az indiai kereskedők társultak a szogdokkal és közös karavánokat szerveztek, amelyek nagy mennyiségben szállítottak kínai selymet és más termékeket nyugatra. Így két nyelvet használtak a „selyemút” mentén: a szogdot és a gāndhārī prákritot. A szogdok terjeszkedése Kína felé és magában Kínában megelőzte az indiai kereskedőkét. Tunhuangtól Lo-yangig, a kínai fővárosig s még azon is túl, a szogdok állandó kolóniákat létesítettek minden jelentősebb városban és közigazgatási központban mint Chiu-chüanban, Kut-sangban, Kin-chengben, Nanyangban és hitel- és tőkeügyleteken alapuló élénk üzleti tevékenységet fejlesztettek ki.

A szogdnak mint a „selyemút” nyelvének beszédes tanúbizonyságául szolgálhatnak a szogd „régie levelek”, amelyeket Tun-huangban és Kin-chengben írtak Kr. u. 196-ban, a Han-dinasztia bukásának előestéjén. Ezek leírják mind a korabeli történeti eseményeket, mind pedig a szogd kereskedők nehézségeit, amelyeket Kína belső zavarái közepette átéltek. De a szogd nyelvet nemcsak a Közép-Ázsia oázisain keresztül vezető „selyemúton” használták. Volt egy „selyemút” a steppe és az erdős steppe övezetében is. A törzsszövetségeket és olykor nagy birodalmakat szervező nomád törzsek nagy mennyiségű selyemnek jutottak birtokába Kínából cserekereskedelem útján vagy kikényszerített „ajándékok” formájában, vagy rablás révén, s ennek egy részét más törzsekkel való cserére használták. Így tekintélyes mennyiségű selymet szállítottak egyik törzstől a másikig a steppei „selyemúton”. A szogdok bizonyára korán felismerték a steppei „selyemút” jelentőségét és kereskedői tapasztalataik és tehetségük révén kiterjesztették tevékenységüket az északi nomádok között is. Csaknem ugyanabban az időben, amikor a szogd kereskedők Kínában a szogd „régie leveleket” írták, más szogd előkelők messze északon a Bajkál-tó vidékén az Ivolga folyó mellett fekvő hsiung-nu erődítményben tartózkodtak.

Azonban a szogd nemcsak kereskedőknek volt a nyelve, hanem három világvalás, a buddhizmus, a manicheizmus és a kereszténység magasan fejlett irodalmi nyelvének funkcióját is betöltötte. Következésképpen a buddhista, a manicheus és a keresztény gyülekezeteknek a létrejötté a Tarim-medencében, Kínában és még a nomádok között is jelentősen megszilárdította a szogdnak mint „lingua franca”-nak a helyzetét a nyelvi kommunikációban.

A „selyemút” másik jelentős nyelve az ókorban, a gāndhārī prákrit, szintén irodalmi nyelv is volt. Használatát és elterjedését nagy mértékben elősegítette az, hogy a hivatalos nyelv szerepét töltötte be a kušāṇa közigazgatásban. A Kušāṇa Birodalom bukása után ugyanilyen minőségben vezették be a Lou-lani Királyságban, amelynek területe a Tarim-medence tekintélyes részét foglalta magába. Következésképpen a gāndhārī prákrit használata a „selyemúton” a Kušāṇa Királyságban és a

Tarim-medencében úgyszólván magától értetődő volt. De nemzetközi nyelvként való elfogadását még inkább megkönnyítette általános használata a buddhizmus Mahāsāṅghika iskolája által. Éppen a Mahāsāṅghika iskola volt ugyanis, amely először kezdett missziós tevékenységet kifejteni Közép-Ázsiában. Így jelent meg először Khotanban, majd azután Kínában is. Buddhista művek első fordításait mind Khotanban, mind Kínában gāndhārī prākritban írt szövegekből készítették. A gāndhārī prākrit, a „selyemút” egyik nyelve tehát ilyen módon a buddhista kultúra hordozójává is vált Közép-Ázsiában. Az indiai kereskedők társaságokat és céheket alakítottak Khumdanában, a kínai fővárosban (ez a névalak szintén szogd eredetű a gāndhārī prākritban s ugyancsak a szogdok korábbi jelenlétére utal Kínában), amelyeknek tagjai Gandhārába visszatérve kegyes adományokat ajánlottak fel a Mahāsāṅghika gyülekezeteknek. A gāndhārī prākrit szoros kapcsolata a buddhizmus Mahāsāṅghika iskolájával azonban hátrányos következményekkel is járt. A buddhizmus Sarvāstivāda iskolájának zsinata után, amelyet II. Kaniška kuṣāṇa király hívott össze Kasmirban, a nagy buddhista költő, Aśvaghoṣa tevékenységének eredményeképpen a buddhista hibrid szanszkritot fogadták el a buddhista kánon nyelvüül. A buddhista hibrid szanszkrit így hamarosan a gāndhārī prākrit helyébe lépett Közép-Ázsiában. Ahogy a gāndhārī prākrit eltűnt a buddhista gyülekezetek életéből, csökkent jelentősége a „selyemút” számára is. Másrészt viszont a szogd használata elterjedt a „selyemút” déli elágazásán is, amely a Karakoramon keresztül Gandhārába vezetett. Amikor ugyanis Kr. u. 234-ben a Sāsānida Irán kiterjesztette hatalmát a Kuṣāṇa Birodalom nyugati részére és képessé vált a „selyemút” baktriai szakaszának ellenőrzésére, a szogd kereskedők merész kísérletet tettek arra, hogy a selymet és a többi kereskedelmi cikket a nehezen járható Karakoramon keresztül szállítsák Indiába.

Így ezután évszázadokra a szogd lett a „selyemút” uralkodó nyelve Közép-Ázsiában. Ezen a földrajzi térségen kívül azonban más nyelveket is használtak a „selyemút” elágazásain. Ugyanez a megállapítás érvényes a tengeri „selyemútra”, amelynek forgalma nyugodtan fejlődött, amióta Kr. e. 80 körül Hippalos felfedezte a monszun szelek segítségével az Indiába való hajózás lehetőségét. A szogdok a selymet és más árucikkeket Kínából Xvārizmig, Parthiáig, a Sāsānida Iránig és Gandhāráig szállították. Xvārizmban xvārizmi kereskedők vették át a keletről odáig szállított kereskedelmi cikket, és ők vitték tovább azokat Kelet-Európába. Iránban Mervben párthusok, később perzsák kapcsolódtak be és folytatták az áruk továbbszállítását. Gandhārában indiai kereskedők vettek részt a kereskedelmi cikkek szállításában egészen az India nyugati partvidékén fekvő kikötőkig, ahol viszont perzsa kereskedők rakták hajóra az árukat és szállították el azokat Mezopotámiába, Omanba, Yemenbe és Ethiopiába. Ha az árucikkek eljutottak a római (korábban a seleukida) határig akár a szárazföldi, akár a tengeri „selyemúton”, palmyrai és szír kereskedők vették át az árukat és szállították tovább a Római Birodalomba.

Mindezek alapján kétségtelen, hogy a „selyemút” elágazásain több nyelvet is használtak annak megfelelően, hogy milyen nyelvű kereskedők voltak birtokában a

felvásárláshoz szükséges kereskedelmi tőkének. Ez a gazdasági tényező döntő jelentőségű volt. Amikor a Kr. u. V. században Bizánc az ethiop kereskedők segítségével ki akarta szorítani a perzsa kereskedőket az indiai kikötők selyemkereskedelméből, az ethiop kereskedők semmit sem tudtak elérni, mert híjával voltak a szükséges kereskedelmi tőkének. Így tehát a „selyemút” végső nyugati és déli szakaszain a következő nyelveket használták az ókor végéig: xvārizmi, párthus, közép-perzsa, különböző közép-ind nyelvek, tamil (az Arikameduban talált kerámika tamil feliratai alapján következtetve), palmyrai és szír. Ezek közül csak a xvārizmi, a közép-perzsa (később az újperzsa) és a szír játszottak fontos szerepet mint a „selyemút” nyelvei a középkorban.

A Kelet-Európával folytatott xvārizmi karaván-kereskedelem aranykora a Kr. u. X. század volt, amikor a szamanida gazdasági befolyás és pénzforgalom döntő befolyást gyakorolt erre a területre. Lassú eltörökösödése ellenére a xvārizmi nyelv tovább élt és használatban maradt egészen a mongol hódításig. A szír mint az arameus leszármazottja széleskörűen elterjedt nyelvvé vált a Közel-Keleten. Ezenkívül Szíria nagy városai jelentős kereskedelmi tőkével rendelkeztek, s ezáltal jól tudtak kapcsolódni a selyemkereskedelemben. Továbbá a szír irodalmi nyelvvé fejlődött és a nesztoriánus kereszténységnek lett a nyelve, amely széleskörűen elterjedt Közép- és Kelet-Ázsiában a korai középkorban. Így a szírt használni kezdték a selyemúton a Kr. u. II. századtól kezdve, amikor a szír Maes Titianos és szír társai először indultak útnak Közép-Ázsiába, hogy bekapcsolódjanak a selyemkereskedelemben.

Végül a közép-perzsának (majd azután az újperzsának) szánta a sors, hogy a legtartósabb és a legjelentősebb szerepet játssza mint a „selyemút” nyelve. A Sāsānida Birodalom létrejötté óta a perzsák uralkodó szerepet játszottak az India és a Perzsa-öböl, illetve a Dél-Arábia közötti kereskedelemben. Ennek megfelelően a perzsa használata dominált ezen a tengeri kereskedelmi útvonalon. De a perzsák kiterjesztették hatalmukat a „selyemút” kezdő szakaszára is Közép-Ázsiában, s így szerepük fokozatosan megerősödött abban a selyemkereskedelemben, amely az oázisokon keresztül vezető útvonalat használta. A perzsa kereskedők megszilárdították helyzetüket még magában Sogdianében is, mint ezt egy perzsa kereskedőnek Pengikentben talált, publikálatlan pehlevi feliratai világosan bizonyítják. Az arab hódítás Közép-Ázsiában gyökeresen megváltoztatta a nyelvhasználat helyzetét a perzsa javára. A szogd gazdaság és kereskedelem lehanyatlott, a szogd lakosság nagy része kivándorolt és szétszóródott. A perzsák áttértek az iszlámra és a szogdok helyére léptek a selyemkereskedelemben, és a perzsa nyelv lett évszázadokra a „lingua franca” mind Nyugat-, mind Közép-Ázsiában. Használata nem korlátozódott a kereskedelemre, hanem az irodalomnak és általában a művelődésnek is domináló nyelvvé vált nemcsak az iráni dinasztiák alatt, hanem a török és a mongol uralkodók udvarában is. Így Firdausi a Šāhnāmét Mahmud al-Ghazni udvarában írta. A perzsa általánosan elfogadott diplomáciai nyelvvé is lett, így pl. a mongol uralkodók perzsa nyelven írták meg leveleiket a pápáknak, török bevezetéssel és mongol pecséttel. A perzsának ez a kivételes helyzete változatlan maradt a tizenhetedik

századig. Jelentősége csak a latinéval hasonlítható össze a középkori Európában. Szimbolikus interkulturális eseménynek tekinthetjük, hogy a kún nyelv szótárának (a Codex Cumanicus-nak) összeállításánál a Krím félszigeten Solkhatban (ma Eski-Krym), ahonnan a karavánút indult Xvārizmba és Xorāsānba, és a Volga melletti Saraiban történt lemásolásánál a ferences szerzetesek a kún szavak jelentésének magyarázatára a latin és a perzsa nyelvet használták.

Nem véletlenül történt, hogy a Codex Cumanicust éppen ebben az időben állították össze. A mongol hódítások és a Mongol Birodalom létrejöttének következményeként a „selyemúton” működő kereskedőknek mind ethnikai összetétele, mind nyelvi érintkezése lényeges változásokon ment keresztül. Közép-Ázsia iráni nyelveinek a xvārizminak és a szogdnak domináló használata a „selyemúton” megszűnt, és a Kelet-Európát Közép- és Belső-Ázsián keresztül Kínával összekötő steppei útvonal jelentősége szembetűnően megnövekedett. Úgy tűnik, hogy a kún és az ujjúr váltotta fel a xvārizmit a „selyemút” nyugati, a szogdot eddig a keleti szakaszán. Egy itáliai minorita barát, Paschalis de Victoria, egy 1338-ból Alamechben (amely valószínűleg a Mervtől délkeletre fekvő Mak völgygel azonosítható) keltezett levelében azt írta, hogy elsajátította a kún nyelv és az ujjúr írás ismeretét, amelyeket „mindazokban az országokban, azaz a tatárok, a perzsák, az örmények (országjaiban), Xorāsānban és Kínában” használtak. Még ha a minorita barát a kúnt és az ujjúrt szemmel láthatólag azonos nyelvnek tekintette is (mindkettő qipčaq típusú török nyelv volt), tanúbizonysága arra a tényre utal, hogy ez a két nyelv a nyelvi érintkezés jelentős eszközévé vált ebben az időben a „selyemúton”.

De az európai nyelvek használata is megjelent a „selyemúton”. Kiev ugyanis fontos központtá vált a keleti kereskedelem számára, és gyakran keresték fel német, osztrák, lengyel, görög és olasz kereskedők (Pisából, Genovából, Velencéből), akik azonban nem vállalták annak a kockázatát, hogy behatoljanak a Mongol Birodalom területére. Erre a feladatra az orosz kereskedők vállalkoztak, s ennek következtében az orosz fontos közvetítő nyelvvé vált. Jelentőségét világosan mutatja az a tény, hogy a pápa által Möngkə mongol kánnak küldött levelet a perzsán és a mongolon kívül oroszra is lefordították. A mongol ismerete eléggé általános volt az orosz papság körében és gyakran használtak orosz tolmácsokat a mongolokkal való nyelvi érintkezésben.

Az örmények szétszóródása következtében nyelvük is jelentőségre tett szert a nyelvi érintkezésben. Ezenkívül az örmény papság rendelkezett a török, az arab és a szír ismeretével is, és képes volt lefordítani az ezeken a nyelveken írt leveleket és dokumentumokat.

Általában a soknyelvűség jellemző sajátossága lett ennek a kornak. A mongolok rablótámadásai és hadjáratai, számos város elpusztítása és népességük deportálása és később a távolsági karaván-forgalom összekeverték az európai és az ázsiai kontinens különböző ethnikai csoportjait. Így számos központban és területen több nyelvet is használtak párhuzamosan egymás mellett. Jellemző példát nyújt erre az a Grúziában talált négy nyelvű felirat, amelyet egy bizonyos Sarkīs, Aralān fia állította

tott, aki szükségesnek tartotta tájékoztatni grúz, örmény, perzsa és ujjúr nyelven a népet arról hogy 1352-ben felkereste Szent Dávid sírját. Ebben a történeti összefüggésben könnyen érthetővé válik a háromnyelvű Codex Cumanicus összeállítása, s az is jellemző, hogy később német, orosz és ujjúr jegyzeteket is csatoltak a latin—perzsa—kún szótárhoz.

A soknyelvűség terjedésében jelentős szerepet játszottak az örmény és szír nesztoriánusok, amennyiben hat- és hétnyelvű szójegyzékeket és szótárakat állítottak össze, amelyek 800—1300 címszót tartalmaztak párhuzamos arab, perzsa, mongol, qipčaq és/vagy oguz, örmény, görög nyelvi adatokkal (ilyen pl. az 1374-ben készült yemeni szójegyzék). Ezekben a soknyelvű szójegyzékekben a szír is szerepel mint a felhasznált nyelvek egyike. Ezeknek a hat- vagy hétnyelvű szótáraknak a nyelvválasztéka lehetővé tette a nyelvi érintkezést mind a steppei, mind pedig a tengeri „selyemúton” egészen a XVI. századig, amikor új korszak köszöntött be a keleti kereskedelemben, és más európai nyelvek mint az angol, francia, holland, portugál használata vált uralkodóvá a tengeri útvonalon.¹

SUMMARY

The Seleucid rulers and the Graeco-Bactrian kings already realized the great possibilities of the commercial relations between China and Central Asia on the one hand, and between Central Asia and Europe on the other hand. Later, the Chinese Han Empire extended its supremacy over the Tarim Basin and opened the “Silk Routes”, both the northern and the southern ones, for the caravan trade. The necessity of language communication in long-distance trade favoured the use and spread of some languages both along the continental “Silk Routes” and the maritime one. Thus became at first the Sogdian and the Gāndhārī Prakrit, later the Khwarezmian, the Persian and the Syrian and after the Mongolian conquest the Cumanian, the Uyghur the Armenian and the Russian languages of the “Silk Route”.

Keywords: Sogdian, Gāndhārī, Khwarezmian, Persian, Syrian, Silk Route

¹ Az UNESCO „Étude intégrale des Routes de la Soie: routes de dialogue” programjának keretében készült előadás (1988) magyar szövege.